

Умаєв Б. Б.

аспірант кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права імені проф. О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Одним із важливих соціальних прав військовослужбовців і працівників Служби безпеки України є право на охорону здоров'я та медичну допомогу. Оскільки питання медичного забезпечення даної категорії осіб стоїть досить гостро та впливає на престижність праці. Належний рівень їх медичного забезпечення є важливим чинником, який впливає на вибір майбутньої професії, де особа, ризикуючи власним життям має розраховувати на надання своєчасної медичної допомоги та медичної підтримки у випадку втрати працездатності. Ризик травмування на посадах в системі Служби безпеки України (державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України) є досить високим, а тому держава на законодавчому рівні має забезпечити вчасне надання медичної допомоги, провести заходи щодо реабілітації тощо. Відтак мета статті розглянути один із важливих соціальних прав військовослужбовців і працівників Служби безпеки України, закріплених на конституційному рівні – право на охорону здоров'я та медичну допомогу. У статті проаналізовано вітчизняне законодавство у розглядуваній сфері, а також погляди науковців з досліджуваного питання. Зазначено, що медичне забезпечення військовослужбовців і працівників Служби безпеки України має більш виражений соціальний захист порівняно з пересічними громадянами нашої держави, що в першу чергу пов'язано зі специфікою їх діяльності, завдяки якій забезпечується захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці, як у мирний час, так і у воєнний період. І як наслідок мають більш високий ризик травматизму та можливості отримати шкоду для здоров'я, відтак мають бути більш захищеними.

Ключові слова: Служба безпеки України, працівники, військовослужбовці, держава, соціальний захист, медичне забезпечення, національне законодавство.

One of the important social rights of servicemen and employees of the Security Service of Ukraine is the right to health care and medical assistance. Since the issue of medical care for this category of persons is quite acute and affects the prestige of work. The appropriate level of their medical care is an important factor that affects the choice of a future profession, where a person, risking his own life, must count on the provision of timely medical assistance and medical support in case of incapacity. The risk of injury at positions in the system of the Security Service of Ukraine (a special state body with law enforcement functions that ensures the state security of Ukraine) is

quite high, and therefore the state at the legislative level must ensure the timely provision of medical assistance, carry out rehabilitation measures, etc. Therefore, the purpose of the article is to consider one of the important social rights of servicemen and employees of the Security Service of Ukraine, enshrined at the constitutional level - the right to health care and medical assistance. The article analyzes domestic legislation in the field under consideration, as well as the views of scientists on the researched issue. It is noted that the medical provision of servicemen and employees of the Security Service of Ukraine has a more pronounced social protection compared to ordinary citizens of our country, which is primarily related to the specifics of their activities, thanks to which the protection of state sovereignty, the constitutional order, territorial integrity, scientific the technical and defense potential of Ukraine, the legitimate interests of the state and the rights of citizens against the intelligence and subversive activities of foreign special services, encroachments by certain organizations, groups and individuals, as well as ensuring the protection of state secrets, both in peacetime and in wartime. And as a result, they have a higher risk of injury and the possibility of receiving damage to their health, so they should be more protected.

Keywords: *Security Service of Ukraine, employees, military personnel, state, social protection, medical care, national legislation.*

Постановка проблеми. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Згідно ст. 49 Конституції України «кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного й доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвиткові лікувальних закладів усіх форм власності. Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя» [1]. Відповідно до ст. 1-2 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2] «військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України». Одним із важливих соціальних прав військовослужбовців і працівників Служби безпеки України є право на охорону здоров'я та медичну допомогу. Оскільки питання медичного забезпечення даної категорії осіб стоїть досить гостро та впливає на престижність праці. Належний рівень їх медичного забезпечення є важливим чинником, який впливає на вибір майбутньої професії, де особа, ризикуючи власним життям має розраховувати на надання своєчасної медичної допомоги та медичної підтримки у випадку втрати працездатності. Ризик травмування на посадах в системі Служби безпеки України (державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України) є досить високим, а тому держава на законодавчому рівні має забезпечити вчасне надання медичної допомоги, провести заходи щодо реабілітації тощо.

Стан дослідження. Питання соціального захисту загалом, та медичного забезпечення зокрема, досліджувалися такими вітчизняними вченими, як В. Андріїв, Н. Болотіна, Н. Вапнярчук, М. Іншин, М. Дерев'янка, М. Клемпарський, О. Кучма, К. Мельник, О. Москаленко, П. Пилипенко, О. Процевський, С. Синчук, І. Сирота, Б. Сташків,

О. Тищенко, Г. Чанишева, Л. Шумна, В. Щербина, М. Шумило, О. Ярошенко та ін.

Мета статті розглянути один із важливих соціальних прав військовослужбовців і працівників Служби безпеки України, закріплених на конституційному рівні – право на охорону здоров'я та медичну допомогу.

Виклад основного матеріалу. Згідно ст. 27 Закону України «Про Службу безпеки України» військовослужбовці Служби безпеки України користуються політичними, соціально-економічними та особистими правами і свободами, а також пільгами відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [3]. Так, право військовослужбовців на охорону здоров'я та медичну допомогу гарантовано в ст. 11 Закону, відповідно до якого «охорона здоров'я військовослужбовців забезпечується створенням сприятливих санітарно-гігієнічних умов проходження військової служби, побуту та системою заходів з обмеження дії небезпечних факторів військової служби, з урахуванням її специфіки та екологічної обстановки, які здійснюються командирами (начальниками) у взаємодії з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Турбота про збереження та зміцнення здоров'я військовослужбовців – обов'язок командирів (начальників). На них покладається забезпечення вимог безпеки при проведенні навчань, інших заходів бойової підготовки, під час експлуатації озброєння і військової техніки, проведення робіт та виконання інших обов'язків військової служби». Зокрема, військовослужбовці Служби безпеки України мають право: – на безоплатну кваліфіковану медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я (щорічно проходять медичний огляд, щодо них проводяться лікувально-профілактичні заходи); – на психологічну та медико-психологічну реабілітацію, зокрема мають право на безоплатну психологічну, медико-психологічну реабілітацію у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду до цих центрів і назад; – на санаторно-курортне лікування (як військовослужбовці, так і члени їх сімей не більше одного разу на рік мають право на санаторно-курортне лікування та відпочинок у санаторіях, будинках відпочинку, пансіонатах і на туристичних базах Міністерства оборони України); – на соціально-психологічну допомогу.

При цьому військовослужбовці-жінки користуються всіма пільгами, передбаченими законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства. Ці пільги також поширюються на батьків із числа військовослужбовців, які виховують дітей без матері (у разі її смерті, позбавлення батьківських прав, на час перебування у лікувальному закладі охорони здоров'я та в інших випадках відсутності материнського піклування про дітей).

Як бачимо, медичне забезпечення наведеної вище категорії осіб має більш виражений соціальний захист порівняно з пересічними громадянами нашої держави. Безумовно, це пов'язано зі специфікою роботи таких осіб, які мають більш високий ризик травматизму та можливості отримати шкоду для здоров'я, а отже мають бути більш захищеними. Як зазначає А. Сидоренко, «медичне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей має досить важливе значення, оскільки спрямоване не тільки на збереження їх життя та здоров'я, а й на відновлення їх здоров'я у випадку втрати працездатності, підтримання належного рівня фізичної форми, необхідної для виконання покладених на них завдань і функцій. Фактично медичне забезпечення має чітко виражену соціальну функцію, суть якої зводиться до розуміння людини як найвищої соціальної цінності в державі, а збереження її життя та здоров'я – пріоритетними напрямками розвитку та функціонування

держави та її органів. Тому головним завданням держави є здійснення належного рівня забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей належною та своєчасною медичною допомогою, їх оздоровлення та наданням відповідної психологічної реабілітації» [4, с. 197].

Разом з тим П. Машіка, проаналізувавши Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», зазначив, що «можливо положення зазначеного закону могли б реалізуватись у мирний час, але багато з них мають декларативний характер або нема дієвих механізмів їх реалізації. Це пов'язано, в першу чергу, з недостатнім фінансуванням. На сьогодні забезпечення реалізації зазначених прав, вимагає докорінного реформування системи охорони здоров'я та запровадження всебічної підтримки прогресивних моделей медичного страхування для населення та військовослужбовців в тому числі» [5, с. 89]. Цієї думки дотримуються й інші дослідники, зауважуючи, що «позитивні зрушення в питанні охорони здоров'я населення можна досягти тільки через системну реформу й комплексний, законодавчо врегульований перехід на модель бюджетно-страхової медицини» [6].

Соціальний захист же працівників, які уклали трудовий договір із Службою безпеки України, забезпечується на загальних підставах відповідно до законодавства про працю. Водночас якщо працівники Служби безпеки України в разі залучення їх до заходів щодо забезпечення державної безпеки, не пов'язаних безпосередньо з їх функціональними обов'язками, користуються правами, які надаються військовослужбовцям Служби безпеки України пунктами 1, 4, 6 і 7 статті 25 цього Закону. У цих випадках на них поширюються гарантії правового захисту, встановлені для військовослужбовців Служби безпеки України (ст. 28 Закону України «Про Службу безпеки України»).

Щодо реалізації зазначеного права у воєнний період, то турбота про збереження та зміцнення здоров'я військовослужбовців – обов'язок командирів (начальників). Так, відповідно до п. 255 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [7] військовослужбовці зобов'язані негайно повідомити про захворювання безпосередньому начальникові, який зобов'язаний направити хворого до медичного пункту частини. Військовослужбовці, які захворіли раптово або дістали травму, направляються до медичного пункту частини негайно, у будь-який час доби. Зокрема, у медичному пункті військової частини проводиться стаціонарне лікування хворих, а також військовослужбовців, направлених з лікувальних закладів (частин) на лікування та реабілітацію. На стаціонарне лікування поза розташуванням військової частини військовослужбовці направляються за висновком лікаря військової частини, а для подання невідкладної допомоги за відсутності лікаря – черговим фельдшером (санітарним інструктором) медичного пункту з одночасним доповіданням про це начальникові медичної служби і черговому військової частини.

Порядок же надання медичної допомоги врегульовано постановою Кабінету Міністрів України від 18.10.1999 за № 1923 «Про затвердження Порядку надання медичної допомоги у військово-медичних закладах і взаєморозрахунків за неї між військовими формуваннями» [8]. Так, відповідно до п. 2 Порядку «медична допомога військовослужбовцям надається військово-медичними закладами інших військових формувань у разі відсутності за місцем проходження ними військової служби військово-медичних закладів відповідних військових формувань або відсутності у них необхідних відділень, фахівців чи спеціального медичного обладнання та у невідкладних випадках. Під час дії особливого періоду медична допомога військовослужбовцям надається у військово-

медичних закладах інших військових формувань за територіальним принципом. Переведення військовослужбовців для подальшого надання медичної допомоги до військово-медичних закладів інших військових формувань дозволяється після стабілізації їх загального стану».

Слід зазначити, що порядок надання медичної допомоги військовослужбовцям України в умовах воєнного стану було вдосконалено Законом «Про внесення зміни до статті 11 закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо вдосконалення порядку надання медичної допомоги військовослужбовцям в умовах воєнного стану» [9]. Зокрема, передбачається можливість забезпечити проведення лікування військовослужбовців за межами України в умовах воєнного стану, а також безоплатну медико-психологічну реабілітацію у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду до них за рахунок держави. Відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України «Щодо надання медичної допомоги в умовах воєнного стану військовослужбовцям, які беруть участь в операції об'єднаних сил» від 25.02.2022 № 379 медична допомога надається всім постраждалим та пораненим у цілодобовому режимі безвідмовно, госпіталізація постраждалих та поранених здійснюється у найближчі заклади охорони здоров'я, які спроможні надати допомогу відповідно до профілю ураження [10]. Тобто передбачається можливість надання медичної допомоги військовослужбовцям військово-медичними закладами охорони здоров'я, а також іншими закладами, що знаходяться як на території України, так і за її межами.

Відповідно до статей 10, 13 Закону України «Про Службу безпеки України», Основ законодавства України про охорону здоров'я, статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» з метою підвищення рівня організації медичного забезпечення у Службі безпеки України було затверджено Інструкцію про організацію медичного забезпечення у Службі безпеки України, яка визначає основи організації медичного забезпечення в Службі безпеки України та порядок здійснення медичного обліку в мирний час осіб, які мають право на отримання медичної допомоги в закладах охорони здоров'я СБУ [11]. Так, «медичне забезпечення в системі СБУ організовується за територіальним принципом за місцем постійної дислокації закладів охорони здоров'я СБУ, органів, підрозділів, закладів СБУ та за місцем виконання ними завдань».

На медичному обліку у закладах охорони здоров'я СБУ, зокрема «мають право перебувати громадяни України, які належать до таких категорій осіб: 1) військовослужбовці СБУ, у тому числі направлені (відряджені) в установленому законодавством України порядку до державних органів, підприємств, установ, організацій; 2) ветерани військової служби з числа військовослужбовців СБУ; 3) пенсіонери з числа військовослужбовців СБУ; 4) особи з числа військовослужбовців СБУ, звільнені з військової служби за станом здоров'я через: захворювання, травми, поранення, контузії або каліцтво, отримані у зв'язку з виконанням обов'язків військової служби; інвалідність, що настала у період проходження військової служби чи після закінчення цього строку, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце у період проходження військової служби та не пізніше трьох років з дня звільнення зі служби; 5) працівники, які уклали трудовий договір із СБУ (за основним місцем роботи), у тому числі державні службовці та їх діти віком від 3 до 18 років, а також з числа цієї категорії осіб ветерани праці – при виході на пенсію чи зміні місця роботи в частині користування поліклініками,

до яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи в СБУ; 6) ветерани війни (учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни) з числа категорій осіб, визначених у підпунктах 1-5 цього пункту, та особи із зазначених категорій, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», – при виході на пенсію або зміні місця роботи; 7) члени сімей: військовослужбовців СБУ та осіб, звільнених у запас або у відставку, а також військовослужбовців СБУ, які загинули (померли), пропали безвісти, стали особами з інвалідністю, під час проходження військової служби або постраждали у полоні в ході бойових дій (війни) чи під час участі в міжнародних миротворчих операціях, якщо ці особи прослужили у Збройних Силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях та правоохоронних органах не менш як 20 календарних років. ...». Водночас «на медичний облік не беруться (знімаються з медичного обліку) колишні військовослужбовці СБУ та члени їх сімей, які після звільнення з військової служби в СБУ проходили (проходять) військову службу, службу рядового та начальницького складу в Збройних Силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях та правоохоронних органах».

Як ми вже зазначали, окрім безоплатної кваліфікованої медичної допомоги у військово-медичних закладах охорони здоров'я, військовослужбовці Служби безпеки України також мають право на психологічну та медико-психологічну реабілітацію, зокрема мають право на безоплатну психологічну, медико-психологічну реабілітацію у відповідних центрах з відшкодуванням вартості проїзду до цих центрів і назад; на санаторно-курортне лікування (як військовослужбовці, так і члени їх сімей не більше одного разу на рік мають право на санаторно-курортне лікування та відпочинок у санаторіях, будинках відпочинку, пансіонатах і на туристичних базах Міністерства оборони України); на соціально-психологічну допомогу.

Висновок. Резюмуючи вищевикладене, слід зазначити про важливість медичного забезпечення військовослужбовців і працівників Служби безпеки України, оскільки воно має досить важливе значення, спрямоване не тільки на збереження їх життя та здоров'я, а й на відновлення їх здоров'я у випадку втрати працездатності, підтримання належного рівня фізичної форми, необхідної для виконання покладених на них завдань і функцій (попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України). Завдяки діяльності військовослужбовців і працівників Служби безпеки України забезпечується захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці, як у мирний час, так і у воєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190.

3. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
4. Сидоренко А. О. До питання медичного забезпечення членів сімей військовослужбовців в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 194–198.
5. Машіка П. Ю. Право військовослужбовців та ветеранів війни на охорону здоров'я та медичну допомогу в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т. 2 № 77. С. 86–91.
6. Yaroshenko O. M., Vapnyarchuk N. M., Lozovoi S. V., Yakovleva G. O., Yakovlyev O. A. General-Compulsory Medical Insurance: World Experience. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2018. Vol. 9 № 5(35). P. 1829–1838.
7. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 548-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22-23. Ст. 194.
8. Про затвердження Порядку надання медичної допомоги у військово-медичних закладах і взаєморозрахунків за неї між військовими формуваннями : постанова Каб. Міністрів України від 18.10.1999 № 1923. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1923-99-%D0%BF#Text>
9. Про внесення зміни до статті 11 закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо вдосконалення порядку надання медичної допомоги військовослужбовцям в умовах воєнного стану : Закон від 01.04.2022 № 2171-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2171-20#Text>
10. Щодо надання медичної допомоги в умовах воєнного стану військовослужбовцям, які беруть участь в операції об'єднаних сил : наказ Мін-ва охорони здоров'я України від 25.02.2022 № 379. URL: <https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-25022022--379-schodo-nadannja-medichnoi-dopomogi-v-umovah-voennogo-stanu-vijskovosluzhbovcjam-jaki-berut-uchast-v--operacii-ob%E2%80%99ednanih-sil>
11. Про затвердження Інструкції про організацію медичного забезпечення у Службі безпеки України : наказ Центр. управління Служби безпеки України від 21.12.2017 № 740. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0078-18#Text>